

УДК 811.112:2'373.6

Застровська С. О. – к. ф. н.,
доцент кафедри німецької філології
ВНУ ім. Лесі Українки

**Актуалізація концепту RISIKO у ситуаціях морального вибору
(на матеріалі німецької мови)**

*Кафедра німецької філології
ВНУ імені Лесі Українки*

На основі визначених у етиці понять «мораль» та «моральний вибір» у роботі виявляються особливості актуалізації концепту RISIKO у ситуаціях морального вибору. Ступінь ризику залежить від морального вибору між добром та добром, добром та злом, злом та злом. Залежною від ситуації вибору є профілізація концептуальних ознак концепту.

Ключові слова: мораль, моральний вибір, експліцитна / імпліцитна актуалізація, профілізація.

Актуалізація концепту RISIKO у ситуаціях морального вибору (на матеріалі німецького мови). На основе определенных в этике понятий «мораль», «моральный выбор» в работе выявляются особенности актуализации концепта RISIKO в ситуациях морального выбора. Степень риска зависит от морального выбора между добром и добром, добром и злом, злом и злом. Зависимой от ситуации выбора есть и профилизация концептуальных признаков концепта RISIKO

Ключевые слова: мораль, моральный выбор, эксплицитная / имплицитная актуализация, профилизация.

Zastrowska S. O. Actualization of the concept RISK in the situations of the moral choice in Modern German. The peculiarities of the conceptualizations of the concept RISK in the situations of the moral choice based on the conceptions in the ethics „moral“, „moral choice“ are determined. The degree of risk depends on the moral choice between good and good, good and evil, evil and evil. The profilization of the conceptual signs of the concept RISK depends on the situation of choice.

Key words: moral, moral choice, implicit / explicit actualization, profilization.

Концепт RISIKO актуалізується у різноманітних ситуаціях, коли людина стає перед проблемою вибору, щоб прийняти правильне рішення. Німецька мова містить різні мовні одиниці для позначення суттєвих ознак даного концепту. Як показує наш попередній аналіз [1; 2] концепт RISIKO у різних сферах життя людини набуває специфічної профілізації своїх ознак. Метою даної статті є виявлення особливостей актуалізації концепту RISIKO у ситуаціях морального вибору. Об'єктом аналізу є мовні одиниці лексико-семантичного поля «*Risiko*», які вжито у текстах на теми моралі та в ситуаціях морального вибору. Предметом дослідження є інформативність виявлених одиниць щодо особливостей актуалізації концепту RISIKO у ситуаціях морального вибору. Матеріалом дослідження є тексти публіцистики та Інтернет-ресурси.

«Мораль (лат. *moralis* – моральний, від *mos (moris)* – звичай, воля, закон, властивість) – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людей, одна з форм суспільної свідомості» [5, 78]. «Залежно від її носія моральну свідомість поділяють на суспільну (моральні погляди й оцінки певних груп людей) й індивідуальну (моральні погляди й оцінки індивідів), які перебевають в органічному, хоча й суперечливому, взаємозв'язку» [5, 80]. Інтенсивна диференціація життя суспільства зумовлює формування нових різновидів моральних відносин у багатьох сферах людського життя, які є предметом осмислення відповідних галузей етики. «Етика (лат. *ethika*, від грец. *Ēthos* – звичай) – філософська наука, яка досліджує природу, сутність, виникнення, розвиток, структуру, функції моралі, її прояви у різноманітних сферах діяльності» [5, 9]. У процесі свого становлення та розвитку людство виробило низку моральних чеснот і вад, які регулюють поведінку людини у всіх сферах її життя: добро, справедливість, совість (сумління), мужність, помірність, великодушність, лагідність, дружність тощо; зло, байдужість, заздрісність, лінивість, легковажність, недовірливість, самовдоволеність тощо. У цих переліках чеснот та вад добро і зло – найзагальніші поняття моралі і категорії етики. Приймаючи рішення, як вчинити в тій чи іншій ситуації, людина керується виробленими людством (чи суспільством, у якому живе) цінностями. Найвищі цінності фіксуються у категорії

«добро», а те, що йому суперечить – відображається в категорії «зло». Моральні норми діють, практично, у всіх сферах людського життя: у професійній, релігійній, у сфері міжособистісних стосунків, у взаємодії людини з довкіллям і тощо. На основі опанованих цінностей, які складають зміст моральної свідомості, людина здійснює той чи інший моральний вибір. «Саме проблема морального вибору дає можливість розкрити динамічну сторону моралі, побачити, які норми, принципи, моральні цінності та оцінки насправді діють у суспільних відносинах. Необхідність морального вибору появляється тоді, коли обставини примушують людину прийняти лише одне рішення за наявних кількох, причому, кожне може бути оцінено з позицій добра та зла. Крім того, повинні враховуватись як об'єктивні умови, так і суб'єктивні чинники та ситуація вибору» [4]. Моральний вибір характеризується: наявністю об'єктивних умов, що орієнтують на різні варіанти поведінки; можливістю оцінки цих варіантів з позиції добра чи зла; моральною необхідністю, тобто обумовленістю поведінки людини діючими в суспільстві моральними нормами і цінностями. Моральний вибір – це усвідомлене віддання переваги людиною тому чи іншому варіанту поведінки відповідно до особистих або суспільних моральних настанов» [4]. Важливість морального вибору засвідчується різним родом запитань, які людина задає собі, особливо при виборі майбутнього життєвого шляху, коли молоді люди намагаються «знайти себе у цьому світі». Такі питання як *Wer bin ich? Wohin gehe ich? Was wird aus mir?* (Juma 1/2003, S. 23) показують, що молоді люди з одного боку живуть у суспільстві, яке виробило свій набір цінностей, а з іншого імплікують прагнення залучитись саме до цінностей, які кваліфікуються в категорії добра. У філософському сприйнятті ці та подібні класичні запитання У. Канта (*Що я можу знати? Що я маю діяти? На що я вправі сподіватись?*) переосмислюються питаннями: «Як у процесі вільного вибору я стаю людиною, відповідальною за життя на Землі та перед Богом (все інше метафізична маячня)?» Це питання вибору віри, життєвого кредо, рішення, за яке я відповідаю всім своїм життям. Як би людина не хотіла сховатись від цього вибору і які б форми втечі вона не вигадувала, всі вони не більш за локальну соціокультурну ілюзію гріха й праведності [3].

Якщо на рівні окремих індивідів прийняття того чи іншого рішення є не простим, то ще більше ускладнюється ситуація, коли йдеться про вибір та прийняття рішення на рівні нації, держави. У журналі „Der Spiegel“ розміщена стаття під заголовком „*Wer ist Deutschland?*“ (Spiegel 12/2006, S. 22). У Німеччині проживають 6,7 мільйонів іноземців, 700000 з них вже так давно, що досягли пенсійного віку. Лише за три роки (2004-2006) 400000 іноземців хотіли б отримати німецьке громадянство (*Deutsche werden*). Проте громадяни Німеччини не можуть остаточно визначитися, які вимоги чи побажання вони мають висловити щодо таких людей: *Doch bis heute sind sich die Bundesbürger nicht sicher, was sie von ihren ausländischen Mitbürgern verlangen dürfen. Sie tun sich schwer damit, Anforderungen zu formulieren oder auch nur Erwartungen zu äußern. Sie wollen sich nicht den Vorwurf einhandeln, intolerant zu sein.* [Der Spiegel 12/2006, S. 22]

Прагнення бути толерантними по відношенню до іноземців, а з іншого боку нечітке усвідомлення тих факторів, які формують національну ідентичність („... herrscht noch immer beträchtliche Konfusion, was die nationale Identität begründet“ [Der Spiegel 12/2006, S. 23]) стало однією з проблем у вирішенні питань з іноземцями. Проте така невизначеність несе у собі певні ризики: небезпека само-невизначеності: „*So unsicher die Bundesbürger im Umgang mit den Fremden in ihrer Mitte sind, so unklar ist ihr Selbstbild*“ (Der Spiegel 12/2006, S. 23). Це загрожує виникненням двох паралельних суспільств (*Parallelgesellschaften*). Таку загрозу усвідомлюють самі „зелені“ та соціал-демократи, які виношували мрію про мультикультурне суспільство (*Multikulti-Gesellschaft*). Насправді ж, як стверджується у цій статті, цілі квартали у Німеччині є німецькими тільки за назвою (*dem Namen nach*) (Der Spiegel 12/2006, S. 23).

Не менше відповідальним є моральний вибір між законом та власними уподобаннями чи переконаннями. У таких ситуаціях людина (у даному випадку державний службовець) скоріше не має вибору: *Es würde sie schmerzen, aber sie hätte vom Gesetz her keine andere Wahl* (Der Spiegel 12/2006, S. 25). Йдеться про

надання громадянства людині, яка була серед тих, хто намагався вчинити „суд честі“ (вбивство). За законом вирішальним у цьому питанні є строк покарання (не більше шести місяців). І як би боляче не було для відповідальної у справах громадянства (*Einbürgerungsbeamtin*) Frau Mikoleit, проте згідно закону вона не має вибору. У чому тут полягає ризик? З одного боку ризик переступити закон, що буде мати небажані наслідки, а з іншого постійне самозвинувачення, почуття безпорадності, власної провини, докір сумління.

Слід зазначити, що концепт RISIKO актуалізується у наведених ситуаціях морального вибору імпліцитно, оскільки вербалізуються лише можливі наслідки прийняття/неприйняття рішення (*beträchtliche Kosten nach sich zieht* (Der Spiegel 12/2006, S. 24); *Folgeprobleme; Schuldgefühl; man wusste nicht, was einen erwartet; sich anklagen; andere Menschen könnten uns ablehnen, auslachen, wir könnten nie mehr glücklich sein* [[http://www.palverlag.de/Entscheidungen treffen.html](http://www.palverlag.de/Entscheidungen_treffen.html)]; *Sie wollen sich nicht den Vorwurf einhandeln, intolerant zu sein* (Der Spiegel 12/2006, S. 22) *u. a.*). Наведені мовні одиниці актуалізують одну з концептуальних ознак зазначеного концепту, а саме ознаку [**Gefahr**], сутність якої конкретизується такими ознаками як [**Schuldgefühl**] та [**Verachtung**].

Спостерігається також експліцитне вираження даної ознаки концепту RISIKO (лексеми *Gefahr, gefährlich, nicht ungefährlich usw.*), наприклад:

Spiegel: „Ein Bild zum 11. September von Richter würde weltweit Aufmerksamkeit erregen. Es wäre aber auch ein Risiko, denn die Gefahr, falsch verstanden zu werden, ist groß. Kaum einer Ihrer Kollegen hat sich an dieses Thema herangewagt.“

Richter: An diesem Thema interessiert mich genau genommen nur der Wahn. [...] Auf einem Gebiet kann sich der Wahn wunderbar und völlig ungefährlich entfalten: in der Kunst [...] (Der Spiegel 33/2005, S. 130-131).

У наведеному фрагменті інтерв'ю завдяки уживанню лексеми *Risiko* актуалізується не просто концепт RISIKO, а профілізуються дві важливі його

концептуальні ознаки: [**Gefahr**] (*die Gefahr, falsch verstanden zu werden*) та [**Wagnis**] (*sich an ... heranwagen*).

Ступінь ризику градується в залежності від вибору: а) між добром і добром, б) між добром і злом, в) між злом і злом.

У першому випадку градуальність проявляється за схемою „*gut ↔ besser*“. Ступінь ризику незначний, оскільки вибір не виходить за межі добра. Ступінь ризику зростає у другому випадку, коли замість очікуваного добра в силу різних (неврахованих) причин не виключаються наслідки, які витлумачуються в категорії зла. Проте, слід зауважити, що вибір між добром і злом не завжди зумовлюється власною моральною відповідальністю та тим змістом, який вкладається людиною в розуміння нею категорій добра і зла. На заваді вільного вибору стає конфлікт між «Я»-внутрішнім та «Я»-зовнішнім. Під «зовнішнім» розуміємо ту необхідність, яку має усвідомити «Я»-внутрішнє, щоб бути дійсно вільним у своєму моральному виборі. Якщо такого не відбувається, людина ризикує страждати все життя від докорів совісті. Наведемо приклад: Крижаві події в Руанді віднайшли резонанс у всьому світі, у тому числі і в Німеччині, про що свідчить стаття у журналі *Der Spiegel* під назвою „*Das Gewissen der Welt*“ (17/2004). У 1994 році розпочалася бойня у Руанді. За 100 днів було знищено 800 000 людей. Події описуються з точки зору генерала Romeo Dallaire, командувача миротворчими силами ООН у Руанді. 800000 смертей він відчуває на своїй совісті: ... *sein Schritt ist unsicher. 800000 Tote wiegen schwer ...* (його хода невпевнена, 800000 мертвих важкий тягар) (7/2004 С. 74). Dallaire знав, що люди, які вмирали на його очах, вірили в нього, вони думали, він їх захистить: *Er war General, er repräsentierte das Gewissen der Welt* (Він був генералом, він представляв совість світу). Проте він був солдат. Він отримав наказ лише спостерігати і не втручатись. І генерал підкорився. С тих пір різанина між Hutu та Tutsi стала його муками, муками душі та тіла. Сьогодні генерал Dallaire напів жертва, напів убивця (*Dallaire ist halb Opfer, halb Täter*). Таких як він багато повертається з війни, психічно поранених

на все послідує життя (... *viele von ihnen, so wie er, als Kriegsverletzte zurückkehren, psychisch beschädigt für den Rest ihres Lebens*) (С. 82, 17/2004).

Ситуації, у яких людина не має гідного вибору, це вибір між злом і злом. Ризиковий вибір у таких ситуаціях також стає трагедією у житті людини. Коли скелелазі Симон (Simon Jates) та Симпсон (Joe Simpson) опинились в екстремальній ситуації, перед Симоном постала проблема страшного вибору: перерізати підстраховочний канат, на якому висів Simpson, зірвавшись зі скелі, чи полетіти вслід за ним у прірву: *Jates Simon steht vor einer grausamen Wahl. Entweder er lässt sich von Seilpartner in den sicheren Tod ziehen, oder er klappt das Seil und opfert den Gefährten – das vielleicht größte bergsteigerische Tabu* (17/2004, С. 192). Питання, на яке важко дати відповідь: *Darf man einen Seilpartner opfern, um selbst zu überleben?* (Чи вправі він пожертвувати своїм компаньйоном, щоб спастись самому?) (17/2004, С. 194). Симпсон обрівав канат і Симон летить у прірву. Наслідки цієї трагедії дотепер у житті Симпсона та Симона, якому неймовірними зусиллями все-таки вдалося врятуватись.

Хоча описані трагедії траплялися не з німцями, але резонанс, який вони викликали у німецькому суспільстві, та стали темами опублікованих статей, засвідчує небайдуже відношення німців до проблеми морального вибору.

Отже, концепт RISIKO у ситуаціях морального вибору актуалізується як імпліцитно, так і експліцитно, профілізуючи свої основні ознаки [**Gefahr**] та [**Wagnis**]. Специфічним змістом цих ознак: людина зважується на дії [**Wagnis**] чи підкоряється діям [**Gehorchen**], які загрожують [**Gefahr**] перетворити власне життя на трагедію [**Tragödie**], [**psychische Beschädigung**].

Аналізуючи різні тексти публіцистики та Інтернет-ресурси, ми звернули увагу на таке висловлювання німецького соціолога Ульріха Бека (Ulrich Beck): „*Wir sind Zeugen eines Bruches innerhalb der Moderne, die sich aus den Konturen der klassischen Industriegesellschaft herauslöst und eine neue Gestalt, die so genannte (industriegesellschaftliche) Risikogesellschaft ausprägt*“ (<http://de.wikipedia.org/wiki/Risikogesellschaft>) (Ми є свідками тріщини / руйнування всередині модерну, який

відокремлюється із контурів класичного індустріального суспільства, та карбує новий образ, так зване суспільство ризику).

Цей аспект концепту RISIKO ми й виносимо у перспективу подальшого аналізу.

Література

1. Застровська С.О. Концепт RISIKO (РИЗИК) у німецькомовній картині світу // Нова філологія. Зб. наукових праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – №34. – с. 70-75.
2. Застровська С.О. Об'єктивація концепту RISIKO фразеологічними конструкціями „*koste es, was es wolle*“, „*es komme, was da wolle*“ // Наук. вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Філолог. Науки. – №5. – 2009. – с. 332-335.
3. Окса М. М., Петрученя Г. Г. Філософський зміст проблеми прийняття рішень: нотатки до курсу «Філософія менеджменту освіти»: [http : // www. bdpu. org / scientific_published / pedagogics_4_2005 / 14](http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_4_2005/14)
4. Проблема морального вибору і свобода особистості: [http: // www. djerele. com / index. php? option = com_content & task = view & id = 3401 & Itemid = 3](http://www.djerele.com/index.php?option=com_content&task=view&id=3401&Itemid=3)
5. Тофтул М.Г. Етика: навч. посіб. / М. Г. Тофтул. – К. : Вид. центр «Академія», 2005. – 416 с. (Альма-матер) ISBN 966 – 8226 – 21 – 6

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Das Gewissen der Welt // Der Spiegel. – № 17. – 2004. – S. 74 – 82.
2. Fleischauer J., Hujer M. Wer ist deutschland? / J. Fleischauer, M. Hujer. – Der Spiegel. – № 12. – 2006. – S. 22 – 26.
3. [http: // www. palvery. de / Entscheidungen treffen. htm /](http://www.palvery.de/Entscheidungen_treffen.htm/)
4. Juma. – № 1. – 2000. – S. 23.
5. Mich interessiert der Wahn // Der Spiegel. – № 33. – 2005. – S. 128 – 132.
6. Schmundt H. Absturz in den Erfolg. // Der Spiegel. – № 17. – 2004. – S. 192 – 194.